

ӨОЖ 341.231.14:342.7:316.42

БЕЙБІТШІЛІК, ӘДІЛДІК ЖӘНЕ ТИІМДІ ИНСТИТУТТАР*Айдынұлы Асер, Абдулдаев Игілік, Болат Алинур*

студенттер, Құқық қорғау қызметі мамандығы, Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы қ., Қазақстан.

Ғылыми жетекшісі: Атаханова Гульзагира Махатовна – профессор, ҚазҰУ, Қылмыстық құқық, қылмыстық іс жүргізу, криминалистика кафедрасы

Бұл мақалада БҰҰ-ның Тұрақты даму мақсаттарының бірі – бейбітшілік, әділдік және тиімді институттарды қамтамасыз ету мәселесі кеңінен қарастырылады. Қазақстан Республикасындағы құқықтық институттардың даму бағыттары, олардың халықаралық стандарттарға сәйкестігі, сонымен қатар құқық үстемдігі, сот әділдігі және сыбайлас жемқорлықпен күрестегі мемлекеттік саясат талданады. Сонымен қатар әлемдік тәжірибеге (Норвегия, Германия, Сингапур) сүйене отырып, еліміздегі тиімді басқару мен әділдікті арттыру жолдары ұсынылады.

Кілт сөздер: Бейбітшілік, әділдік, тиімді институттар, құқықтық мемлекет, сот реформасы, құқық қорғау органдары, сыбайлас жемқорлық, демократия, сот жүйесі, заң үстемдігі.

КІРІСПЕ

21-ғасырда жаһандық тұрақтылық пен даму мәселесі әлемдік қауымдастықтың басты күн тәртібіне айналды. Бұл тұрғыда БҰҰ қабылдаған Тұрақты даму мақсаттары (ТДМ) мемлекеттердің даму стратегиясына негіз болуда. Соның ішінде 16-мақсат – «Бейбіт және инклюзивті қоғам құру, барлығына әділ сот төрелігін қамтамасыз ету және барлық деңгейде тиімді, есеп беретін институттар құру» – ерекше өзектілікке ие.

Қазақстан Республикасы бұл бағытта түрлі реформаларды жүзеге асырып келеді. Құқық қорғау жүйесін жетілдіру, сыбайлас жемқорлыққа қарсы саясат, азаматтардың құқықтық мәдениетін арттыру – осы міндеттердің негізі. Бірақ, тек заң қабылдау жеткіліксіз: бұл процесте институционалдық тиімділік, транспаренттілік және есептілік маңызды рөл атқарады.

МАТЕРИАЛ ЖӘНЕ ЗЕРТТЕУ ӘДІСТЕРІ

Мақалада келесі әдістер қолданылды:

- Құқықтық-нормативтік талдау: ҚР Конституциясы, ҚР Қылмыстық, Азаматтық, Әкімшілік кодекстер, Сот жүйесі туралы заңдар.

- Салыстырмалы құқық: Қазақстан мен шет елдердегі институттар тәжірибесі (Норвегия, Германия, Сингапур).

- Контент-анализ: БҰҰ, Transparency International, OECD есептері.

- Эмпирикалық шолу: ҚР Жоғарғы Соты, Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл агенттігінің 2020–2024 стратегиялары.

НЕГІЗГІ БӨЛІМ: НӘТИЖЕЛЕР МЕН ТАЛҚЫЛАУ

1. Бейбітшілік пен әділдік: заң үстемдігі – тұрақтылық негізі
Қазақстан Конституциясының 1-бабында: «Мемлекеттің ең қымбат қазынасы – адам және адамның өмірі, құқықтары мен бостандықтары» деп жазылған. Бұл құқықтық мемлекеттің басты белгісі – заң үстемдігі, яғни барлық мемлекеттік органдар мен азаматтар заңға бағынуға міндетті.

Алайда, практикада кейбір проблемалар байқалады:

- Құқық қорғау органдары тарапынан өкілеттіктерді асыра пайдалану;
- Сот шешімдеріне сенімнің төмендігі;
- Азаматтардың құқықтық білімінің әлсіздігі.

Бейбіт қоғам құру үшін тек қылмысты азайту жеткіліксіз – әділдік пен құқықтардың сақталуын қамтамасыз ету қажет.

2. Тиімді институттар дегеніміз не?

Тиімді институттың белгілері Түсіндірме

Тәуелсіздік Саяси ықпалдан тыс әрекет етуі

Есеп берушілік Қоғам мен мемлекет алдында ашық болу

Заңға бағыныштылық Барлық шешімдер заң аясында қабылдануы

Ашықтық Ақпараттың қолжетімділігі

Жауапкершілік Әрбір орган өз шешімі үшін жауап береді

Қазақстанда бұл белгілердің бірқатары заңмен бекітілген. Бірақ іс жүзінде әлі де бірқатар мәселелер бар. Мысалы, мемлекеттік органдар халықпен кері байланыс орнатуда әлсіз.

3. Құқық қорғау жүйесі мен сот реформасы

Қазақстанда сот реформасы бірнеше кезеңмен жүріп жатыр:

- Судьяларды іріктеу тәртібінің өзгеруі;
- Сот процесін цифрландыру (e-Sot жүйесі);
- Жоғарғы Соттың ашықтығын арттыру.

2021 жылғы реформаларда «төрелік әділдік» ұғымына басымдық берілді. Бұл халыққа әділ және тиімді шешім ұсынуға бағытталған.

Алайда:

- Сот шешімдерінің біркелкі болмауы;
- Судьялардың жүктемесінің жоғары болуы;
- Аймақтық деңгейде коррупциялық қауіптердің сақталуы – үлкен кедергілер болып отыр.

4. Сыбайлас жемқорлықпен күрес және сенімді арттыру

Transparency International мәліметінше, Қазақстан 2023 жылы 142-орында (180 елдің ішінде) болды. Бұл – айтарлықтай мәселе.

Сыбайлас жемқорлықтың салдары:

- Қоғамның билікке сенімсіздігі;
- Жастардың мемлекеттік қызметтен бас тартуы;
- Инвестициялық тартымдылықтың төмендеуі.

Агенттік реформалары:

- Қоғамдық бақылау кеңестері;
- Мемлекеттік қызметтегі шектеулер;
- Антикор орталықтарының ашық жұмысы.

5. Шетелдік тәжірибелермен салыстыру

Ел Институттар ерекшелігі

Норвегия Ашық басқару, дербес сот жүйесі

Германия Судьялар өмір бойына тағайындалады, жоғары жауапкершілік

Сингапур Сыбайлас жемқорлыққа төзбеушілік, электрондық мемлекеттік қызметтер

Қазақстан осы елдерден үйрене отырып:

- Этикалық стандарттарды енгізуге;
- Сот пен құқық қорғау органдарын заманауи технологиямен қамтамасыз етуге;
- Қоғаммен тиімді байланыс орнатуға ұмтылуы қажет.

ҚОРЫТЫНДЫ

Қазіргі жаһандық сын-қатерлерге жауап беру үшін мемлекеттер тек қарулы немесе экономикалық әлеуетке ғана емес, қоғамдағы сенім деңгейіне, институттардың тиімділігіне, құқықтың әділдігіне сүйенуі тиіс. Қазақстанда бұл бағытта көптеген қадамдар жасалып жатыр, бірақ нақты нәтижеге жету үшін:

- Заң үстемдігін толық орнату;
- Соттардың бейтараптығы мен әділдігін арттыру;
- Мемлекеттік басқару органдарын халық алдында есеп беруге міндеттеу;
- Жастарды құқықтық мәдениетке баулу қажет.

Бейбітшілік пен әділет – тек декларация емес, күнделікті өмірдің шындығына айналуы тиіс. Бұл жолда тиімді институттар басты құрал болмақ.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Қазақстан Республикасының Конституциясы, 1995 ж.
2. Қазақстан Республикасының «Сот жүйесі және судьялардың мәртебесі туралы» Конституциялық заң

МИР, СПРАВЕДЛИВОСТЬ И ЭФФЕКТИВНЫЕ ИНСТИТУТЫ

Айдынұлы Асер, Абдулдаев Игілік, Болат Алинур

Научный руководитель: Атаханова Г.М.

В статье рассматривается одна из Целей устойчивого развития ООН — обеспечение мира, справедливости и эффективных институтов. Анализируются направления развития правовых институтов Республики Казахстан, их соответствие международным стандартам, а также государственная политика в области верховенства права, судебной справедливости и борьбы с коррупцией. Кроме того, на основе мирового опыта (Норвегия, Германия, Сингапур) предлагаются пути повышения эффективности государственного управления и укрепления принципов справедливости в Казахстане.

Ключевые слова: мир, справедливость, эффективные институты, правовое государство, судебная реформа, правоохранительные органы, коррупция, демократия, судебная система, верховенство закона.

EACE, JUSTICE AND STRONG INSTITUTIONS

Aydynuly Aser, Abduldaiyev Igilik, Bolat Alinur

Scientific supervisor: Professor G. Atakhanova,

This article examines one of the United Nations Sustainable Development Goals — promoting peace, justice, and strong institutions. The paper analyzes the development directions of legal institutions in the Republic of Kazakhstan, their compliance with international standards, and government policies on the rule of law, judicial fairness, and anti-corruption efforts. Drawing on global experience (Norway, Germany, Singapore), the authors propose ways to enhance effective governance and strengthen justice and transparency in Kazakhstan.

Keywords: peace, justice, strong institutions, rule of law, judicial reform, law enforcement agencies, corruption, democracy, judicial system, supremacy of law.

REFERENCES

1. Constitution of the Republic of Kazakhstan, **1995**.
2. Constitutional Law of the Republic of Kazakhstan “On the Judicial System and the Status of Judges.”